

Yazarlar
Prof. Dr. Kadri CANATAN
Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Din Sosyolojisi



X.

DİN VE YAŞAM AKIŞI

Prof. Dr. Kadir CANATAN¹

BU BÖLÜMDE NELER ÖĞRENİLECEK?

1. Yaşam Akışı Sosyolojisi
2. Yaşam Akışı Nedir?
3. Yaşam Evreleri ve Din İlişkisi

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, kadir.canatan@izu.edu.tr

1. Yaşam Akışı Sosyolojisi

Yaşam akışı sosyolojisi (*sociology of the life course*), insan yaşamını anlamak için tasarlanmış sofistike bir paradigmadır. Bu teorik yaklaşımı biçimlendiren birçok temel varsayımdan bahsetmek mümkündür. İlk varsayım, insan yaşamının belirli evrelerden geçtiği gerçeğidir. Bu evrelerin neler olduğu toplumdaki topluma değişmektedir. Sözelimi çok eski bir Çin atasözü şöyle der: “İnsan hayatı üç aşamadan oluşur: İlk 20 yıl öğrenmek, ikinci 20 yıl mücadele etmek ve son 20 yıl ise bilge olmak içindir.” Bu söz, sadece hayat evreleri hakkında bilgi vermez, aynı zamanda her evrede ne yapılması gerektiğini de söyler. İlk yirmi yıl öğrenimle geçmelidir, ama bu aşamada henüz bilge olunmaz. Bilgelik yaşlılara özgü bir marifettir. Ayrıca bu söz ortalama insan ömrü hakkında da bize bir bilgi verir. Geleneksel toplumlarda insan ömrü düşüktür. 60 yaş, geleneksel toplumlar için aslında yüksek bir yaştır. Ortalama ömür bundan daha kısadır. Bu kadar yüksek hesaplanmış olması, bebek ölümlerinin hesaba katılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere bebek ölümleri, modern öncesi toplumlarda fazladır ve bu, ortalama ömrü hızla aşağı çeken bir faktördür.

İkinci varsayım insan yaşamının, tarihsel bir bağlam tarafından şekillendirildiği gerçeğidir. İçinden geçtiğimiz tarihsel zaman, bizim nasıl bir yaşam kuracağımızı etkiler. Zaman veya tarihten bağımsız bir insan hayatı söz konusu değildir. Geleneksel toplumların yaşam tarzı ve yaşam akışı önemli oranda doğal yaşam ve dini etkenler tarafından belirlenmiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra zaman anlayışı değişmiş ve zamanın tam olarak ölçüldüğü mekanik bir zaman anlayışına geçilmiştir.

Üçüncü varsayım, bireylerin tarihsel ve toplumsal sınırlar içinde kendi seçimleri ve eylemleriyle kendi yaşamlarını inşa ettiklerini söyler. Hayat sadece zorunluluklardan oluşmaz, bizim seçimlerimizle biçimlenir. Bu noktada geleneksel toplumların sunduğu çerçeveler daha kısıtlayıcı iken, modern toplumlar insanlara daha fazla seçenek ve dolayısıyla daha fazla özgürlük sunmaktadır. “Kent özgürleştirir” ifadesi, Batı dünyasında kentleş-

me sürecinde ortaya çıkmış bir kalıp sözdür. Kentleşme, modernleşmenin alt süreçlerinden birisidir.

Dördüncü varsayım, insan yaşamının sosyal ilişkiler içinde ve etkileşimsel olarak oluştuğunu iddia eder. Biz başkalarını etkilediğimiz gibi, başkaları da bizi etkiler. Aile bizim ilk sosyalleştığımız küçük dünyamızdır. Aileden sonra, arkadaşlık, mahalle ve sokaktan oluşan geniş sosyal çevre gelir. Burada farklı insanlarla karşılaşır ve onlardan etkilenmeye başlarız. Okul ve eğitim aşamasında, sosyalleşme daha bilinçli ve daha düzenli bir süreç girer. Aile bizi büyütür ve yetiştirirken, okul eğitir ve bilgilendirir.

Beşinci ve son varsayım ise, yaşam evreleri arasındaki geçişlerin anlamı ve etkisinin, bu geçişlerin ne zaman oluştuğuna bağlı olduğunu bildirir. Bir evreden diğerine geçiş, bizim sosyal statümüzü değiştirir. Değişen sosyal statüyle birlikte toplumda haklarımız ve sorumluluklarımız da artar ya da azalır.

Yaşam akışı sosyolojisinde teorik olarak tartışılan en önemli konu, yaşam akışının ne kadar belirlenmiş olduğu ya da yaşam akış sürecinde kişilerin ne kadar etkin olduğu meselesidir. Sosyolojide “yapı” kavramına öncelik verenler, kurumsal yapıların yaşam akışını belirlediğine inanırlar. Bunun karşısında yaşam akışının özne tarafından inşa edildiğine inanan kesim yer alır. Gerçekte yaşam akışı, her toplum tipinde önemli oranda kurumsal olarak belirlenir, ama toplumun değişime maruz kaldığı anlarda bireyler toplumu inşa etme konusunda insiyatif sahibi olurlar. Öte taraftan yaşam akışı, bireysel tercihlerle farklı şekiller de alabilir.

Bu son noktada “standart biyografi” ve “seçimsel biyografi” kavramları kullanılmaktadır. Bazı sosyologlara göre günümüzde modern toplumlarda standart biyografiden seçimsel biyografiye doğru bir kayma yaşanmaktadır. Standart biyografi, herkes için yaşam akışının aşağı yukarı benzer bir süreç anlamına geldiğini ima etmektedir. Çünkü modern toplumda yaşam akışı ciddi anlamda kurumlar tarafından düzenlenmiştir. Kimin ne zaman okula başlayacağı, hangi yaştan itibaren evlenebileceği ve ne zaman emekli olacağı yasal olarak belirlenmiştir. İşte, bu düzenlemeler herkesin yaşam akışının içinde şekillendiği bir çerçeve sunmaktadır.

Seçimsel biyografi kavramını öne sürenler ise, bu düzenlemelerin yeni gelişmelerle (bireyselleşme ve esnekleşme) birlikte gevşediğini ve herkesin kendi hayat çizelgesini kendisinin oluşturduğunu savunmaktadır. Sözgelimi hangi yaştan itibaren evlenileceğini yasa belirlemekte ama evlilikler giderek erken yaşlardan geç yaşlara doğru ötelenmektedir. Ya da seçme ve seçilme hakkını yasa insanlara vermekte ama hangi partiye oy verileceği tamamen kişisel tercihlere bağlıdır.

Hayat evreleri araştırması doğa ve tasarım açısından disiplinler arasıdır. Yaşam evrelerine dair çalışmalar genellikle sosyoloji, tarih, psikoloji, demografi ve son yıllarda davranışsal genetiği kapsamakta ve genellikle insa-

ni gelişimdeki sabit ve değişimle ilgili karmaşık tartışmaları ele almaktadır. Yaşam evreleri çalışmalarının odaklandığı konular stres, benlik saygısı, mesleki değerler ve bilişsel karmaşıklık gibi sosyal psikolojik sonuçlardan, aile rolleri, evlilik ve doğurganlık kalıpları, eğitim ve mesleki kazanım, emeklilik ve sapma gibi konulara kadar değişmektedir.

2. Yaşam Akışı Nedir?

Şüphesiz ki yaşam evreleri sosyolojisinin en temel kavramı “yaşam akışı” (*lifecourse*)dır. Yaşam akışı, kişinin zaman içinde işgal ettiği konumların tamamı olarak tanımlanabilir. Farklı konumlar (evli, çalışan, öğrenci, emekli vs.) ardışık olarak düzenlenmiştir. Her bir konum zamansal olarak birbirini izler. Bir konum, kişinin yaşam akış sürecinin neresinde olduğunu bildirir. Bir hayat evresinden başka bir evreye geçiş, bir pozisyon değişikliğidir ve bu olay geçiş noktası olarak algılanır. Olay ve pozisyon birbirinden ayrılmaz kavramlardır.

İnsan yaşamının evrelere ayrılması, objektif ve evrensel bir işlem değildir. Bunun en önemli sebebi, yaşam evrelerinin zaman-mekân ve kültürle bağlantılı olmasıdır. İnsan yaşamı geçmiş zamanlarda ve mekânlarda farklı olduğu gibi kültürlerle göre de bir değişkenlik göstermektedir. Bir başka sebep de, insan yaşamının akıcı bir değişim göstermesidir. Deyim yerinde ise her gün biraz yaşlanıyoruz ve bu nedenle gençlik, yetişkinlik ve yaşlılığın sınırlarını belirlemek zordur. Bunu yapmaya kalktığımızda biyolojik gelişimi mi yoksa ruhsal gelişimi mi esas alacağız? Hangi kriter bizim için belirleyici olacaktır? Geçmişte biyolojik gelişme, insanın görünür boyutu olarak herhalde daha fazla dikkat çekmiştir. Bugün biz biyolojik gelişimin her şey olmadığını daha fazla idrak ediyoruz.

Objektif ve evrensel gelişim şemaları olmasa da, her kültürün ürettiği yaşam evreleri çizelgesi bulunmaktadır. Bu çizelgeler, bize söz konusu kültür ve medeniyetin insana bakışını da yansıtacak bilgiler vermektedir. Bildiğimiz en eski bölümlenmelerden birisi, antik Yunanlılara aittir. Yunanlılar, hayatı, her aşaması yedi yıl süren 10 dilime ayırmışlardır.¹ Bu oldukça ayrıntılı ve Çinlilere kıyasla da uzun süren bir insan ömrünü kapsamaktadır. Ortalama ömür 70 yıl kabul edilmektedir.

Romalılar, kabaca 5 aşamadan oluşan bir hayat evreleri çizelgesi oluşturmuşlardır. Onlara göre 0-15 yaş arası erken çocuk yılları ve okul çocu-

¹ Yunanlılara göre 0-7 yaş arası fantezi aşaması, 7-14 yaş arası hayat gücü aşaması, 14-21 yaş arası ergenlik aşaması, 21-28 yaş arası yaşam temelini kurma aşaması, 28-35 yaş arası elde edilen yaşam temelini pekiştirilmesi aşaması, 35-42 yaş arası ikinci ergenlik aşaması, 42-49 yaş arası mani-depressif dönem, 49-56 yaş arası düşüşle güreşme aşaması, 56-63 yaş arası yerleşme aşaması, 63-70 yaş arası ikinci gençlik aşamasıdır. Bu son aşamada yaşlılığa geçiş bilinçli olarak kabul edilir. Bakınız: Bernard Lievegoed, *De Levensloop van de Mens*, Sh. 31, Lemniscaat, Rotterdam 1984.

ğu aşaması (puerita), 15-25 yaş arası ergenlik aşaması (adolescentia), 25-40 yaş arası ilk olgunluk aşaması (juventus), 40-55 yaş arası ikinci olgunluk (virilitas) aşamasıdır. 55 yaşından sonra yaşlılık aşaması (de senectus) başlamaktadır (Lievegoed, 1984:30). Romalıların oluşturduğu bu beş aşamalı çizelgenin teknik terimleri bugün bile Batılı literatürde kullanılmaya devam etmektedir.

Hinduizm'e ve Hindulara göre hayatın 4 evresi vardır ve bu 4 evrenin her biri yaklaşık 20 yıla tekabül etmektedir. Birincisi öğrencilik devresi (chaathra), ikincisi aile hayatı devresi (grahastha), üçüncüsü emeklilik devresi (bardhakya) ve sonuncusu ise insanların dünyevi hayattan uzaklaşıp, ibadete ve maneviyata yöneldikleri (sannyas) devredir. Bu aşamalar öğrencilik, evlilik, emeklilik ve yaşlılık çağları olarak da bilinmektedir (Prasad, 2011). Hindular, reenkarnasyona inanırlar ve 7 kez dünyaya tekrar tekrar gelerek, önceki hayat biçimlerine bağlı olarak ulaşabilecekleri en yüksek noktaya (Tanrı'nın gücüyle buluşma) erişirler. Şüphesiz ki bu inanca bağlı olarak yaşayanlarda, hayat evreleri algısı diğerlerinden farklıdır.

Tevrat, İncil ve Kur'an gibi metinlerde de insanın yaratılışı ve hayatı konusunda bilgilere rastlamaktayız. Tevrat'ın "Yaratılış" bahsinde Allah'ın insanı kendi suretinde, erkek ve dişi olarak yarattığı belirtildikten sonra, ilerleyen bölümlerde insanın ölümlü bir varlık olduğu ve insan ömrünün 120 yıl olacağı haber verilmektedir (Bap 1: 27/; Bap 3: 3). Burada 120 yıl, muhtemelen insanın maksimum hayat süresidir.

Kur'an'da, insan hayatının temel evreleri şöyle anlatılmaktadır: "Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir *çocuk* olarak çıkarıyor, sonra da (*akıl, temyiz ve kuvvette*) *tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdriyoruz)*. İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün *en düşkün çağına* ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin" (Hac, 22: 5). Anne rahminden sonraki süreç, çocukluk, ergenlik ve yaşlılık olarak belirlenmiştir. Ergenlik çağı, kişinin akıl, temyiz ve kuvvet çağı olarak da tanımlanmaktadır. Bundan sonraki evre yetişkinlik evresidir. Yaşlılık çağı ise, "ömrün en düşkün çağı" olarak ifade edilmiştir. Bu aşamada insan adeta tekrar zayıf, bakıma muhtaç ve bağımlı olarak çocukluk aşamasına geri dönmektedir.

Pakistanlı müfessir Mevdudi, burada çocuğun anne karnında geçirdiği evrelere işaret edilmekle birlikte, bu tasvirin bilimsel araştırmaya değil, genel gözleme dayandığını ve zikredilişin bilimsel bir amaç taşımadığını söylemektedir (Mevdudi, 1986: 3/313). Kur'an, muhataplarının da gözlem yoluyla bilebildiği bazı aşamalara dikkat çekmekle yetinmekte ve bu gelişim aşamalarını Allah'ın kudretiyle ilişkilendirmektedir. Önce, insanı yok iken, toprak malzemesini kullanarak yaratan Allah, sonra yaratılışı bir yasa bağlamıştır. Yaratılış süreci, yasalara uygun olarak sürüp gitmektedir.

Hız. Muhammed bir sözünde “Ümmetimin ortalama ömrü altmış ıla yetmiş arasındadır” buyurmuştur (Tirmizi, Zühd: 23). Benzer bir aktarımda ise, aynı şeyi söyledikten sonra “Onlardan yetmişi aşacak olanlar çok azdır” demiştir. Burada da doğal yaşamını sürdüren insanların global bir hayat süresinden bahsedilmektedir.

İslam düşüncesi içinde tasavvuf insan hayatına ve evrelerine iğreti bir perspektiften bakmayı önerir. Bu bakışın bir ifadesine, Mardin şehrinde bulunan ve yapımı 15. yüzyılda tamamlanan Kasımiyye Medresesi’nde rastlanılmaktadır. Medresenin avlusundaki havuzda akan su tasavvufi bir betimlemeyi içinde taşıyor. Suyun akışı ile doğumdan ölüme kadar insan hayatı ve sonrası simgelenmiştir. Çeşmeden çıkan su doğumu, döküldüğü yer gençliği, ince uzun oluk olgunluğu ve suların bir havuzda toplanması ölümü temsil eder. Daha sonra bu su kanallarla toprağa aktarılır ve bu da toprakta tekrar can bulur.

Modern öncesi dönemde yaşam evreleri hakkında Türklerin nasıl düşündüklerini, 18. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı düşünürü olan Erzurumlu İsmail Hakkı’nın ansiklopedik bir eseri olan “Marifetname”de görmekteyiz. Düşünüre göre yaş gruplarının mizaçları farklı olmakla birlikte, insanın bütün çağları dört kısımdır. İlk aşama büyüme ve gelişme (*sinn-i nümüvv*) yaşlarıdır ki, buna yenilik ve tazelik çağları da (*sinn-i hadaset*) derler. Bu çağın müddeti otuz yaşına kadardır. İkinci olarak yerleşme ve oturma (*sinn-i vukuf*) yaşları gelir ki, buna gençlik çağları da derler. Bunun müddeti kırk yaşına kadardır. Bundan sonra gizli düşüş ve çöküş yaşları gelir ki, buna olgunluk çağları da denir. Bunun müddeti, insanın altmış yaşına kadardır. Bundan sonra belirgin düşüş ve çöküş yaşları gelir ki, buna da yaşlılık ve ihtiyarlık çağları derler. Bunun müddeti ömrün sonuna kadardır (Hakkı, 2011: 538-539).

Bu bölümlemede çocukluk çağı, büyüme ve gelişme çağı olarak nitelenmiş ve otuz yaşına kadar uzatılmıştır. Ancak İbrahim Hakkı, sözlerine devamla, yenilik ve tazelik çağlarının iki alt bölümü olduğunu vurgular. Biri çocukluk yıllarıdır ki, on beş yaşına kadardır. Diğeri delikanlılık çağıdır ki, bu dönemin sonuna kadar sürer. Yani delikanlılık çağı otuz yaşına kadar devam eder. Eğer bu iki çağı da hesaba katarsak, İbrahim Hakkı’nın hayat evleri dört değil, beş döneme ayrılmaktadır.

Kültürel antropologlar Batılı olmayan toplumlar üzerine yaptıkları çalışmalarda yaş sınıflandırmalarının önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Yaş sınıflandırması, en azından yetişkin olmayanlar ve fiziki gücü azalmış yaşlı insanlar olarak iki grup halinde yapılır. İleri yaşlar kişinin en saygın olduğu ve kişiye büyük değişim getiren yaşlardır. Bu yaşlar kadının ilk kez erkekle sosyal açıdan eşit sayıldığı yaşlardır. Yaşlıların terk edilmesi ya da önemsenmemesi çok nadiren görülen olaylardır. Yaşlı akrabalarını

terk eden Inuitler (Eskimolar) bile bunu grubun hayatta kalmasının zor olduğu tehlikeli ve çaresiz durumlarda yaparlar. Okuma yazma bilmeyen toplumlarda yaşlılar bilgeliğin kaynağı olan ve toplum tarafından “ayaklı kütüphane” olarak görülen birikimli insanlardır. Onları bir kenara atmak toplumun tüm kütüphanelerini ve arşivlerini kapatmaya benzer (Haviland, 2002: 347).

19. yüzyıldan itibaren insan hayatının evrelerine ilişkin daha bilinçli ve detaylı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede yapılan tanımlar, modeller ve kurgulanan teoriler kültürel etkilerden bağımsız değilse de bilimsel verilere ve argümanlara yer vermeye çalışırlar. Bu da paradoksal olarak beraberinde birden çok hayat evreleri çizelgelerini beraberinde getirmiştir. Çünkü gelişimin farklı düzeylerine bağlı olarak farklı bilimsel disiplinler (biyoloji, psikoloji, hukuk, ahlak, sosyoloji ve kültürel antropoloji) farklı gelişme modelleri ortaya koymuşlardır. Disiplinler arasında da her bir aşamanın alt aşamaları konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Geçmişte yapılan açıklamalarda çocukluk, sadece bir genel evre olarak tasvir edilirken bugün çocukluğun birçok alt aşamaları ayırt edilmektedir.

3. Yaşam Evreleri ve Din İlişkisi

İnsan yaşamında din genel olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, din sosyolojisi ile yaşam akışı sosyolojisi bir arada düşünüldüğünde, bizim ilgilendiğimiz temel mesele, yaşam evrelerinin ne kadar dini değerler ve kurallar tarafından belirlendiği ve düzenlediği konusudur. Biraz sonra ele alacağımız üzere, din, “beşik”ten “mezar”a kadar insan hayatının tüm aşamalarını düzenleyen ve dolayısıyla etkileyen bağımsız bir değişkendir. Çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık evrelerinin ne anlam ifade ettiğini, biyolojik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak anlamlandırır ve şekillendirir.

1) Çocukluk

Çocuk, aileyi oluşturan üç temel ögeden biridir. Anne ve baba, evlilik yoluyla aileyi kurarlar, ancak çocuk onu tamamlayan bir ögedir. Onsuz aile eksik sayılır. Karı-kocanın aynı zamanda anne-baba statüsünü elde edebilmesi için çocuğa ihtiyaç vardır. Anne-baba konumları, çocuğa izafeten verilen isimlerdir. Çocuk, hem bir ilişkinin sonucu hem de onun devamını teminat altına alan bir varlıktır. Çocuklu eşler, çocuk yararını gözetmelerinden dolayı ayrılmayı ve boşanmayı kolayına göze alamazlar.

Türkçe sözlüklerde çocuk “küçük yaştaki oğlan ya da kız” olarak tanımlanmakta ve çocukluk “insan yaşamının doğuştan on üç, on dört yaşına değin süren dönemi” olarak tarif edilmektedir (Püsküllüoğlu, 1985: 183). Arapça kökenli Osmanlıca sözlüklerde çocuk “tıfl” olarak anılmakta ve bu sözcük “muhtaç olmak” fiilinden gelmektedir. Çünkü çocuk, uzunca bir

süre anne-babaya “muhtaç”tır. Arapçada “velet” (çocuk) ve çoğulu olan “evlat” (çocuklar), “doğurmak” filinden türemektedir. Almanca ve Hollandaca gibi Batılı dillerde ise çocuk anlamına gelen “kind” sözcüğü, “henüz olgunlaşmamış genç kişi” demektir.

İnsanın yaşam evreleri içinde “çocukluk” evresi her zaman bugünkü gibi algılanmamıştır. Ortaçağda insanlar sadece çocukluk evresi hakkında çok az bilgiye sahiptiler ve hızla yetişkin dünyasına girdiklerinden bu evredeki çocuklara “bebek” muamelesi yapıyorlardı. Beş yaşına geldiğinde bebek, yetişkinler arasına girmiş kabul ediliyordu. Bir “çocukluk” dünyasından bahsedebilmek için 1600’li yıllara kadar beklemek gerekti. Bu yıllarda çocukların giyim tarzları büyüklerinkinden farklı oldu. Ressamlar, artık çocukları küçük yetişkinler olarak resmetmiyordu. Çocuklar kendi tarzlarındaki giysilerin yanı sıra, kendilerine ait oyunlara, öykülere, şakalara, şarkılara ve müziğe, oyuncuklara ve eğlencelere sahip oldular. Yetişkin etkinliklerinden uzak tutuldular ve gerçekte “kendi yerlerini bilmeleri” istendi (Gander ve Gardiner, 2010: 31-32).

Türkiye’de çocukluğun tarihi modernleşme tarihiyle başlatılabilir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çocukluk değişmektedir. Bu değişim modernleşme bağlamında olmaktadır; bunun Türkiye özelindeki anlamı çocukluk duygusundaki değişimlerdir. Ancak modernleşme düz bir çizgi üzerinde gelişmiyor; çocukluk bir yandan modernleşirken, bir yandan da geleneksel öğeler varlığını alttan alta sürdürebiliyor (Onur, 2005: 527-528). Onur, Türkiye’de çocukluğun en az modernleştiği alan olarak eğitimi görüyor ve laikliğin bir türlü yeterince laikleşmediğinden şikâyet ediyor. Eğitimde kendi varlığını sürdüren geleneksel öğelerden biri olarak dayak olgusunu açıklamakta zorluk çekiyor. “Oysa modernleşme Batı’da dayığı çoktan ortadan kaldırmıştır” diyerek kocaman bir genelleme yapıyor. Batı’da dayığın kaldırıldığı bir bilgi eksikliğinden kaynaklanıyor olmalı, ya değilse yetmişli yıllara kadar sözgelimi İngiltere’de dayak eğitimde geçer akçe olarak uygulanıyordu. Bugün halen bazı dindar kesimler ve otorite yanlısı laikler, Batı dünyasında dayığın geri gelmesinden bahsediyorlar.

Gelişim psikologlarına göre çocuk gelişimi, doğum öncesi, bebeklik, ilk çocukluk (okul öncesi) ve orta çocukluk dönemi (okul dönemi) olarak dört alt aşamayı içermektedir. Doğum öncesi, döllenmeden doğuma kadar sürer. Bebeklik ilk iki yılı kapsar. İlk çocukluk 3-5 yaş arasındaki okul öncesi dönemdir. Orta çocukluk ise 6-11 yaş arasındaki okul dönemidir. Bundan sonra ergenlik dönemi başlar (İnanç vd., 2015: 69-71).

Doğum, önemli bir geçiş momentidir. İlahi metinlerde anlatılan “cennetten dünyaya atılma” öyküsü, sadece ilk insan çiftinin yaşadığı biricik tarihsel bir öykü değildir. Bu tecrübeyi her insan, her çocuk hayata doğarken bir kez yaşamaktadır. Başka bir deyişle, “Cennet”ten “Dünya”ya geçiş, ev-

rensel bir deneyimdir. İnsanoğlunun cenneti, annesinin rahmidir. İnsanın evrimi, onun ilk yuvasından kopması gerçeği üzerine kurulmuştur. Bu kopuştan sonra, insanın tutabileceği tek yol vardır: Doğal yuvadan bütünüyle ayrılmak ve yepyeni bir yuva kurmaktır. Çünkü doğal yuvasına dönmek olası değildir; hem dünyayı insancılaştırarak hem de kendisini insan kılarak yeni bir yuva yaratacaktır.

Tüm kültürlerde çocuğun doğuşu müjdenir ve çeşitli kutlamalar yapılır. İslam kültüründe çocuk doğar doğmaz yapılan işlemlerden biri, onu beyaz beze sarmak ve kulağına ezan okumaktır. Çocuğun babasına ve yakınlarına müjdenmesinin ardından ziyafet verilir. Sonra çocuğa isim konular (Canan, 1980: 79). Hristiyanlıkta çocuk vaftiz edilir. Vaftiz suyla yıkama işlemidir ve bu işlem, günahkâr bir doğaya sahip olduğuna inanılan çocuğu günahlarından temizleyen simgesel bir işlemdir. Yahudilik “doğuştan içimizde olan günah” kavramına kesinlikle karşıdır. Yahudilik inancına göre çocuklar saf ve günahsız doğar. Bir çocuk doğduğunda babası ilk fırsatta sinagogda Tevrat okuma kutsamasıyla onurlandırılır. Bu kutsamada bebeğin ve annenin sağlığı için de bir dua okunur. Yeni doğan bebek kız ise adı o sırada konur. Oğlan bebeğin adı sünnet töreni sırasında konur. İsrail’de erkek bebeklerin doğumdan sekiz gün sonra sünnet edilmesini kapsayan ritüel boyunca bebeğin adı veriliyor ve duyuruluyor. Özel geleneksel yemeklerle kutlanan bu süreç, “Brit Milah” olarak adlandırılıyor.

Doğumla ilgili bu kültürel olaylar (törensel ve simgesel işlemler) beden ve gelişim sosyolojisi açısından önemli etkinliklerdir. Bu etkinliklerle çocuğun bedenine ilk biçimlendirici işlemler uygulanmaktadır. Çoğu din ve kültürde dikkat çeken işlemlerden biri, yeni bir hayata başlamak ruhsal ve bedensel temizlik yapılmasıdır. İkinci ortak nokta, doğum olayının kutlanması ve bir sevinç gösterisinin icra edilmesidir. Bu aileye yeni bir üyenin kazanılması ve aynı zamanda yerel topluluğun da nüfusunun artışı anlamına gelmektedir. Aile, eksik olan bir şeyi tamamlamakta ve tam-olgun bir aile olmaktadır. Üçüncü olarak kız ve erkeğe yapılan farklı işlemler, cinsiyete göre kodlamanın ilk adımlarıdır. Daha sonra cinsiyet farkı, rollerin tanımlanmasında da dikkate alınacak önemli bir değişkendir.

Çocukla ilgili bedensel işlemler ve törenler doğumla sınırlı değildir. Doğumdan sonraki süreçlerde de biçimlendirici müdahaleler ve simgesel işlemler devam eder. Sünnet ve sünnetle ilgili kutlamalar bu bağlamda pek çok kültürde rastlanan bir olgudur. Erkek çocuk için bu çok önemli bir hadise olup onun erkeklik statüsüyle özdeşleştirilen bir uygulamadır.

Sünnet, hem Yahudi hem de İslam kültüründe genel olarak bilinen ve kutlanan bir olaydır. Temeli, Hz. İbrahim’in uygulamalarına dayanmaktadır. Hristiyanlık, Yahudi toplumu içinde ve Yahudiliğin bir uzantısı olarak doğup geliştiği halde sünneti tanımamıştır.

İslam'da erkekler için sünnetin bağlayıcılığı kadar zamanı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bazı âlimler sünneti vacip ve hatta farz kabul ederek (Canan, 1980:70) çok önemli bir uygulama haline getirilmesinde rol oynamışlardır. Bugün Müslüman toplumlarda bu tartışılmaz bir gelenek olarak devam etmektedir. Sünnetin zamanı konusunda farklı görüşler olsa da buluş çağından önce yaptırılması konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır. Kızların sünneti dini açıdan tamamen tartışmalı bir konudur. Günümüzde bazı Afrika ülkelerinde rastlanan bu uygulama, Müslüman ülkelere de tarihte nüfuz etmiştir. Ancak bunun Afrika'ya özgü bir gelenek olduğu genel olarak kabul edilmektedir.

Sünnet, salt bedensel ve operasyonel bir işlem değildir. Sünnet, Müslüman toplumlarda kültürel ve sosyal olarak kutlanan bir şenliktir. Bu şenlik bazen bireysel aileler tarafından tek başına bazen de toplu olarak uygulanır. Son yıllarda Türkiye'de belediyeler toplu sünnet törenleri düzenleyerek bunu kamu hizmetlerine dâhil etmişlerdir. Sünnet, erkeklikle özdeşleştirilirken, sünnet düğünleri de bu olgunun kamuoyuna duyurulması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle sünnet toplumsal statüde de değişiklik yaratan ve erkek çocukların sosyal ve kültürel gelişmesini destekleyen bir olaydır.

2) Gençlik

Çocukluğun ne zaman başladığı konusunda kesin bir kanaat ileri sürmek mümkündür, ama gençliğin ne zaman başladığını ve ne zaman bittiğini belirlemek o kadar kolay değildir. En fazla şunu söyleyebiliriz: Çocukluk, ergenlikle biter ve bundan sonra gençlik safhası başlar. Çocukluk ile gençlik arasındaki geçiş dönemi ergenlik olarak adlandırılmaktadır. Pekiyi ergenlik ne zaman başlamaktadır ve belirtileri nelerdir?

Ergenlik anlamına gelen "adolesent" sözcüğü, Amerikalı gelişim psikologlarından gelmektedir. Bununla sadece bedensel değişimlere değil, aynı zamanda 18 ile 25 yaş arasındaki daha kapsamlı özelliklerine göndermede bulunulur. Olgunluğa geçişi betimlemek için sosyologlar "geçiş" kavramını kullanırlar ki, bu Latince kelime "geçit" veya "karşıya geçiş" anlamına gelirler (Kuipers, 2013:73). Türkçe sözlükler de ergenliği "Cinsel organların fizyolojik gelişmesiyle başlayan, büluğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem, yeni yetmelik, ergenlik çağı" olarak tanımlarlar (TDK).

Her şeyden önce ergenlik büyük bir biyolojik değişim dönemidir. "Gençin hızlı bir değişim sürecine girdiği ergenlik dönemi, oldukça çalkantılı bir dönemdir. Gençler ne "yetişkin" ne de "çocuk" olarak kabul edildikleri bu geçiş dönemine uyum sağlamakta zorluk çekerler. 11-12 ile 17-18 yaşları arasında kapsayan ergenlik döneminde fizyolojik ve hormonal değişiklikler kendini gösterir. Cinsiyet hormonlarının üretimini artırması, erkeklerde sperm, kızlarda yumurta hücrelerinin etkin hale gelmesi, vücutta birtakım

değişiklikler olmasına neden olur. Erkek ve dişi cinsiyet hormonlarının salgılanmaya başlaması ve hormonların vücuttaki öteki hormonlarla birleşmesi, kemik ve kaslardaki büyümeyi hızlandırır” (İnanç vd., 2015:241). Demek ki bu dönemin özelliği gelişimin biyolojik yönünü ifade eden “büyüme” olgusunun hızlanması ve yeni bir atılım yapmasıdır.

Biyolojik büyüme, elbette vücudun hacminde (kilo olarak) artış anlamına gelmektedir. Özellikle cinsel organlardaki büyüme ve aktivite, bu dönemde hızlanır ve cinsiyet özellikleri kendini bariz bir şekilde kendini gösterir. Bu nedenle olsa gerek ki, bazı toplumlarda, sözcülemi Fas toplumunda kızların göğüslerinin kabarması onların ergenliğe ulaştıkları konusunda bir gösterge olarak algılanır (William, 2002: 277-279). Büyüme atılımı sırasında eller ve ayaklar çoğu zaman daha hızlı büyür ve ergenler bu anlarda sakarlık ve becerisizlik halleri yaşarlar. Çünkü kendi bedensel gelişimleriyle beden imajları arasında geçici bir uygunsuzluk ortaya çıkar.

Ergenlik, görünürde bedensel gelişimle kendini ortaya koysa da bu dönemde, Jean Peaget’e göre zihinsel gelişimde de bir atılım gerçekleşir. Somut işlemler yapma yeteneği soyut işlemler yapma yeteneğine doğru bir gelişim gösterir. Ergenler varsayımlar kurabilir, mantıksal sonuçlar çıkarabilir ve ister somut ister soyut biçimde sunulsun karmaşık sorunları sistemli biçimde çözebilirler.

Erikson, 13-18 yaş arasını ergenlik dönemi olarak tanımlar. Bu dönemin özelliği ergenin kendi kimliğini ayırt etmesidir. Temel çatışma, “kimlik veya karışıklık” olarak karşımıza çıkar. Merkezi etkinlik, kendi yaşındaki arkadaşlarıyla ilişki kurmasıdır. Bu ilişki sayesinde temel çatışmayı atlatır. Gençlik, ergenlikle başlasa da daha uzun yıllar devam eder. Sonraki dönemlerde genç, Erikson’a göre sürekliliği olan samimi ilişkiler kurmakla zaman geçirir. Bu dönemde de temel sorun, “samimiyet ile yalıtılma” arasındaki gel-gitlerdir. Bu dilemmayı ise çözecek şey sevgi ve aşk ilişkisidir (Kuipers, 2013: 78).

Ergenlik aşaması, bir başkaldırı dönemidir. Bu yaşa kadar anne-baba ve okuldaki öğretmenlerin söylediklerini izleyen çocuk, kendini ispatlamak istercesine, bunlardan kuşkulunmaya ve bunları sorgulamaya başlar. Nasıl daha önce başka vesayet ve çatışmaları aşmayı başarmışsa bu noktada da aile ve okula karşı kendini ispatlama çabasına girer ve bu kurumlardan özgürleşmeye çalışır. Bu aşamada arkadaşlar daha önemli hale gelir ve onlarla kurduğu özdeşlikle sorunları aşmak ister. Sanki onları arkasına alarak kendisine karşı bağımlılık duygusu içinde hissettiği yapılara karşı savaş açar ve bu savaşı kazanmaktan başka bir şey düşünmez.

Bu savaşın ne anlama geldiğinin farkına varmak için hangi tür eşikleri aşmak zorunda olduğunu bilmek gerekir. Van Gennep çağımızda gençlerin beş eşiği geçmek zorunda olduğunu belirtmektedir (Akt. Kuipers, 2013: 75-76):

1- Biyolojik eşik: Bu eşik ergenlik eşiğidir. Eğer kişi kendisi çocuk sahibi olursa biyolojik olarak tam gelişmiş sayılır. Ergenliğe eriş ve ilk çocuğun olduğu anlar çeşitli kültürlerde çeşitli biçimlerde kutlanır. Günümüzde “erken gebelik” deyimi genel bir normun aşıldığını ifade etmektedir. Çünkü günümüzde ortalama evlilik yaşı ve ilk hamilelik yaşları yükselmiştir.

2- Toplumsal eşik: Ergenler, olgunlaşma ile birlikte sosyal bir eşiği aşmak zorundadırlar. Çoğu kişi için ebeveyn evini terketmek sosyal eşiğin aşılması anlamına gelmektedir. Bazen eğitime bazen de çalışma hayatına başlayan gençler ebeveynlerinden bağımsız olarak yaşamaya başlarlar. Evden ayrılma, bazen geri dönüşlerle sonuçlansa da bu olay bağımsızlaşma yolunda önemli bir adımdır. Bağımsız yaşamaya başlayan gençler kendi imkânlarını ve imkânsızlıklarını öğrenirler, ilk kez hayatı kendi başına deneyimlerler. Hayatın bağımsız bir birey olarak deneyimlenmesi gençlere “gerçek” hayatı öğretir. Bu eşik, Türk toplumunda eskiden askere gitmekle aşıliyordu, günümüzde eğitim askerliğin ötelenmesine neden olmuştur. Okumayan köy çocukları için askerlik hala sosyal bir eşiğin aşılması anlamına gelmektedir.

3- Ekonomik eşik: Eğer evden ayrılan gençler bir işte çalışarak kendi paralarını da kazanmaya başlamışlarsa, ekonomik eşik aşılmış olur. Günümüzde bu eğitimden sonra gelen bir aşamadır, ama gençler bazen eğitim ve iş yaşamını da birleştirebilmektedirler. Evden ayrılmak sosyal anlamda bağımsızlaşma iken, bir işe başlamak ve para kazanmak ekonomik bir bağımsızlaşmadır.

4- Kültürel eşik: Kültürel eşik hayat tarzlarıyla ve seçimlerle ilgili bir meseledir. Eğer genç yaşam stili, beğeni ve yaşam felsefesinde bağımsız seçimler yapabiliyorsa kültürel eşiği de aşmış kabul edilmektedir. Daha somut söylersek bir kimse kıyafetini, müzik zevklerini, yeme ve oturma biçimleri ile siyasal ve dini tercihlerini kendisi yapıyor ve bu konuda anne-babasına danışma gereği duymuyorsa kültürel eşiği aşmış demektir. Kültürel eşiğin aşılmasında, toplumsal hareketler ve trendler önemli bir rol oynamaktadır. Gençler bazen çeşitli alt-kültürlere dâhil olup bu eşiği başkalarıyla birlikte aşma yolunu tutmaktadırlar.

5- Hukuksal eşik: Çağdaş toplumlarda haklar ve sorumluluklar hukuk mevzuatında da belirlenmiş olup seçme-seçilme, çalışma, zorunlu eğitim, ehliyet almak ve trafığe çıkma gibi konular düzenlenmiştir. Bazı konularda yasalarda yazılı olan yaş belirleyicidir. Bu yasal düzenlemeleri de gözetmek ve hesaba katmak gerekmektedir. Sözelimi hem siyasal tercihlerinizi yapabiliyor hem de oy kullanma hakkını elde edecek yaşa gelmişseniz, hukuksal eşiği aşmış olursunuz. Hukuk, bu durumda tercihler, haklar ve sorumlulukları tescil eden ve teminat altına alan bir kurum olmaktadır.

Genel olarak “ergen” olmak ile hukuksal bakımdan “reşit” olmak arasında bir fark yapılır. Bu husus evlilik yaşının belirlenmesi konusunda da

sorun yaratan bir durumdur. Ergen olmak biyolojik bir olaydır, reşit olmak ise medeni hakları kullanmakla alakalıdır. Bu ayrım sadece günümüzdeki medeni hukuka özgü bir durum değildir. İslam kültüründe ve toplumlarında, medeni eylemleri düzenleyen “fıkıh” sisteminde de bilinmektedir. Fıkıh sistemindeki ayrımın temelleri de Kur’an’a dayanmaktadır.

Kur’an, yetim çocuklarla ilgili olarak verdiği bir tavsiyede bu ayrımı yapmaktadır. *“Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşit olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler ve mallarını geri alacaklar diye israf ederek ve aceleyle getirerek mallarını yemeyin”* (Nisa, 4: 6). Burada birkaç önemli noktaya dikkat çekilmektedir. İlk olarak evlenme çağı, kişinin olgunluk çağıdır. Bu çağ, aynı zamanda kişilerin kendi adlarına ve malları hakkında tasarruf edebilecekleri bir zamandır. Bu çağa kadar süren velayet yetkisi, bu aşamada sonlanır. Bu vakitten sonra gençler, kendileriyle ve mallarıyla ilgili olarak kararlar verebilirler.

Ancak ergenlik-buluğ çağ ile reşit olmak her zaman eşleşen bir durum olmayabilir. Başka bir deyişle kişi ergenliğe ulaştığı halde, reşit olmayabilir; çünkü reşit olmak akıl balığ (akli olgunluk) olmak demektir. Bu duruma “mümeyyiz” yaşı da denir. Mümeyyiz, seçme ve ayırt etme yeteneği anlamına gelmektedir. Bu yaşa ulaşan kişi “mükellef” olur, yani hem Allah karşısında hem de toplum karşısında hak ve sorumluluklarına sahip olur.

Son olarak bu çağa gelinceye kadar veliler, salt onlar bir gün büyüyecekler ve bizi dinlemeyecekler diye, onları hayat boyu ilgilendirecek konularda karar veremezler. Evlilik ve mülkiyet hakları, İslam hukukunun temel gayeleridir. Bu gayelerin gerçekleştirilmesinde velayet sadece bir araçtır, bir tahakküm aracı değildir. Bu nedenle Kur’an velilere açıkça uyarılarda bulunmaktadır.

Bazı uluslararası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Dünya Bankası) 15-24 yaş aralığındaki kişileri “genç” olarak tanımlamaktadır. Bir toplumun tanımlanmasında gençlik kategorisinin toplumdaki ağırlığı önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde “genç” ve “yaşlı” toplumlardan bahsedilmektedir. Bu açıdan bakılınca Türkiye toplumu genç toplumlar arasında yer almaktadır. Çoğu Avrupa ülkesinde gençlik, genel nüfus içinde yüzde 12-13 oranında bir büyüklüğe sahiptir. Birleşik Devletlerde bu oran yüzde 14 civarındadır. Türkiye’de ise, yüzde 17’e varmaktadır (TUİK, 2012: 1).

Gençlik sosyolojisi açısından gençlik homojen bir yapı arz etmez. Farklı kriterlere göre gençlerin profillerini incelemek mümkündür. Sözelimi siyaset, din, eğitim, kültür, toplumsal sapma, meslek, ikamet ve benzer kriterler farklı gençlik profilleri hakkında konuşmamıza imkân tanımaktadır. En basitinden başlamak gerekirse Türkiye’de gençlik, ikamet ve yerleşim biçimine göre üç kesime ayrılabilir: Köy, kasaba ve kent gençliği. Türkiye,

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda yüzde 80'i köylerde yaşayan bir nüfusa sahipti ve doğal olarak gençliğin büyük bir kısmını köy gençleri oluşturuyordu. Oysa bugün durum tam tersine dönmüştür: Bugün gençlik denildiğinde hemen akla “kent gençliği” gelmektedir. Sosyolojik araştırmalar da bu gelişmeye bağlı olarak yön değiştirmiştir. Şu da bir gerçek ki, bugün birçok bakımdan köy-kasaba gençliği ile kent gençliği arasında farklar azalmıştır. Artan iletişim ve ulaşım nedeniyle köy-şehir farkı kapanmaktadır.

Eğitimlerine göre gençlerin profili giderek iyileşmektedir. Ortaöğretim, artık genel bir norm haline gelmiş, hatta üniversiteye gitmek ve üniversiteden mezun olmak pek çok genç için gerçekleştirilebilir bir ideal haline gelmiştir. Üniversitelerin yaygınlaşması, burs imkânlarının iyileştirilmesi ve istihdam alanında giderek rekabetin artması, üniversite eğitimini teşvik eden unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte üniversitede eğitimin kalitesinin düştüğüne dair genel bir imaj bulunmaktadır. Bunu, seçkin eğitim anlayışından demokratik ve popüler eğitime geçişin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmek gerekir. Bu süreç geçmişte Batı dünyasında da yaşanmıştır. Ancak bu eğitimde gidişatın doğru olduğu anlamına gelmemektedir.

Kültürel bakımdan gençlerin çoğunluğu (yüzde 72) kendini “biraz modern biraz geleneksel” olarak tanımlamaktadır. Geriye kalan yüzde 12 kendini “modern”, yüzde 16 ise “geleneğe bağlı” olarak algılamaktadır. Gençlerin kendilerini modern-gelenek bağlamında tanımlayışları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, kadınların, erkeklere; nispeten üst yaşlarda olanların, alt yaşlarda olanlara oranla daha yüksek oranlarda bir kimlik karmaşası yaşadıkları; kendilerini daha yüksek oranlarda biraz modern-biraz geleneksel olarak tanımladıkları tespit edilmiştir (SEKAM, 2013: 48).

Aynı araştırmada gençlerin sadece yüzde 2’si “Allah’a inanır mısınız?” sorusuna “inanmam” veya “şüpheliyim” cevabını vermiştir. Geriye kalan ezici çoğunluk Allah’a inanmaktadır (SEKAM, 2013: 330). Türkiye’de doğrudan dini hayat üzerine yapılan bir çalışmada ise, “Kendinizi ne kadar dindar hissediyorsunuz?” sorusuna gençlerin sadece yüzde 1,5’i “dindar değilim” veya “hiç dindar değilim” şeklinde cevap vermiştir (DİB, 2013:407).

Dini ve kültürel tanımlamaya bağlı olarak Türk gençlerinin önemli oranda “geleneksel” ya da “kısmen geleneksel, kısmen modern” oldukları söylenebilir. Kendini “modern” olarak tanımlayan gençlik daha küçük orandadır. İki yüzyıla varan modernleşme iddialarına rağmen gençliğin bu durumu üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur. Kanaatimizce yukarıdan aşağıya dikte edilen modernleşme projesi, toplum katında direnişlere neden olmuş ve sonuçta ortaya ne modern ne de tam geleneksel olan bir gençlik çıkmıştır.

Kültür ve dindarlık tanımlarını bir arada düşünmek bize daha ilginç bir tablo sunmaktadır. SEKAM araştırmasında namaz kılma (pratik dindarlık) durumu ile kültürel tanımlar arasındaki ilişki belirlenmiştir. Bu ilişkilere göre bir dağılım yapıldığında farklı gençlik profilleri ortaya çıkmaktadır (SEKAM, 2013: 407).

Gençlerin Dindarlık Tanımları (2013)			
Beş Vakit Namaz Kılma Durumunuz	Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız? (%)		
	Modern	Geleneksel	Biraz Modern Biraz Geleneksel
Düzenli	5,4	26,6	68
Ara sıra	9,4	16,2	74,4
Hiç	21	7,4	71,7

Yukarıdaki tabloyu dikey olarak okuduğumuzda, “Modern” gençlerin çok az bir bölümünün pratik anlamda dindar oldukları, çoğunluğunun ise dindar olmadığı anlaşılmaktadır. “Geleneksel” gençler arasında ise, dindarlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunlar arasında az da olsa dindar olmayan bir kesim mevcuttur. Modern gençler ile Geleneksel gençler arasında dindarlık temelinde bir kutuplaştırma yapılabileceğini söyleyebiliriz. “Biraz modern, biraz geleneksel” olan “Melez” gençler daha farklı bir yapı sergilemektedir: Bu grup içinde hem dindarlar hem de dindar olmayanlar en büyük grubu oluşturmaktadır. O zaman şunu söyleyebiliriz: Melez kültür, hem dindarlığa hem de sekülerliğe açık bir yapı göstermektedir.

Dini açıdan gençlik, görev ve sorumlulukların yerine getirildiği “mükellefiyet” (yükümlülük) çağıdır. Gerek ibadet ve ahlaki sorumluluklar alanında olsun gerekse hukuki ve toplumsal sorumluluklar alanında olsun reşit bir Müslüman nasıl davranması gerekiyorsa, bir genç de öyle davranmak zorundadır. Daha somut olarak belirtmek gerekirse namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirmek yanında İslam’ın güzel ahlak ve tavsiyelerine de uymak zorundadır. Müslüman bir genç anne-babası başta olmak üzere büyüklere saygı göstermek, kardeşleri kadar arkadaşları ve sosyal çevresiyle iyi ilişkiler kurmak ve hatta kendinden küçüklere örnek olmak zorundadır.

Elbette din sadece sorumluluk ve görev demek değildir, aynı zamanda haklar ve ayrıcalıklar anlamına da gelir. Gençler, kendi başlarına sosyal yaşamda varlık kazanıp her türlü hukuki işlem ve hakları kullanabilirler. Sözelimi iş ve ev sahibi olabilirler, evlenip aile kurabilirler, siyasal katılım haklarını kullanabilirler ve eğitim görme, kültürel etkinliklere katılma ve

istedikleri gibi seyahat etme haklarına sahiptirler. Kısacası tüm medeni ve sosyal hakları kullanarak yetişkin bir birey gibi toplumda işlevlerini yerine getirebilirler.

3) Yetişkinlik

Çocukluk, gençlik ve yaşlılık konusunda pek çok çalışmaya rastlanırken, orta yaş konusunda pek çalışma olmaması, genel ve yaygın bir önyargıyla alakalıdır: Yetişkinler, toplumda kendini kurtarmış bir gruptur. Onlar genellikle iş ve ev sahibidirler. Çocuklar bakıma muhtaç, gençlik henüz hayatını kuramamış, yaşlılar ise yaşlılığın beraberinde getirdiği sağlık ve bakım sorunlarıyla uğraşmaktadırlar. Buna karşılık yetişkinler hem sağlıklı hem de toplumsal güvencelere sahip bir kuşaktır.

Orta yaşa ilişkin bu algının çok iyimser bir yaklaşım olduğu ve onların gerçek yaşamlarına dokunmadığını söylersek, bu ilk etapta ikna edici olmayacaktır. Ancak biraz sonra orta yaşın konumu, sorumlulukları ve sorunları tartışılınca ortaya farklı bir tablo çıkacaktır. Her dönemin avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Üçüncü yaş evresini de bu iki yönüyle ele almak, yetişkinler konusunda bize daha gerçekçi bir görünüm sunacaktır.

Yetişkinlik, insanın en olgun dönemidir ve bu evrenin kırk yaşında başladığına dair toplumumuzda yaygın bir kanı bulunmaktadır. Osmanlı düşünürlü İbrahim Hakkı, gençlik yaşını kırk yaşına kadar uzatır ve bu yaş zirve olarak tanımlar. Zirveden sonra gizli bir düşüş ve çöküş başlar ki, bu döneme “olgunluk çağları” da denilir. Bunun müddeti, altmış yaşına kadar devam eder.

Ayrıca kırk yaş, toplumumuzda “peygamberlik yaşı” olarak da bilinir. Çünkü Hz. Muhammed, kırk yaşında iken vahiy almış ve peygamber olmuştur. Kur’an, insanın yaş evreleri ve olgunluk çağı hakkında şöyle der: “Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: *“Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.”* (Ahkâf, 46: 15).

Kırk yaş konusundaki geleneksel yaklaşımı, bugün sürdürülemez kılan bazı gelişmeler gözlemlenmektedir. Çağdaş toplumlarda insanlar kolayına gençlik çağından yetişkin çağına geçmek istememekte ve kendilerini kırklı yaşlarda hala genç görmektedirler. Hatta İngiliz halkı arasında yapılan bir araştırmada, 55 yaş ve üzerindeki, kendilerini henüz yaşlı hissetmediklerini ve orta yaşın 55 yaşından itibaren başlaması gerektiğini belirtmiştir. Bu algısal sorun, “orta yaş krizi” denilen olguyu de tetikleyen bir etken ola-

bilir. Çünkü kendini “genç hissedenden ruh” ile “yaşlanan beden” arasındaki uçurum çağımızda giderek derinleşmektedir. Orta yaşlarda tüm hayatını yeniden gözden geçirmek isteyen yetişkinler bir de bu sorunla yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar.

Dünya Sağlık Örgütü'nün açıkladığı yeni yaş evreleri sınıflandırması kafaları tümden karıştırmıştır. Söz konusu örgüte göre, gençlik yaşı 18 ile 65 yaş arasına yayılmış olup orta yaş 66-79 arasına taşınmıştır. Bu durumda yaşlılık da 80 yaşından itibaren başlatılmaktadır. Gerçekte bu sınıflandırma, ne bilimsel verilere ne de toplumsal algılara uygun düşmektedir. Toplumsal algılarda bir değişme gözlemlenmektedir, ancak ne kadar genelleştirilebilir, bu tartışmalı bir konudur. Dünya Sağlık Örgütü, bir kere dünya için böyle genel bir sınıflandırmanın yapılamayacağını bilmesi gerekir. Dünya, ne kadar küreselleşmiş olursa olsun, hala bölgeler ve ülkeler arasındaki farklılıklar büyüktür. Orta yaşı ileri kaydırmak yerine, uzayan ömre bağlı olarak yaşlılık çağını kendi içinde farklı dönemlere (erken, orta ve yüksek yaşlılık) ayırmak belki daha akıllıca bir iş olacaktır.

Orta yaştaki kişilerin toplumsal statüsü, en itibarlı statüdür. Bu yaşlarda kişi kendi geçimini kendisi sağlayan, dolayısıyla ekonomik bağımsızlığını elde etmiş, evlenmiş ve çocukları olan, dolayısıyla anne-baba statüsünü de elde etmiş kişilerdir. Orta yaş, genellikle yaşamda istikrarın sağlandığı bir yaş kesitidir. Olağanüstü bir durum olmadığı sürece, iniş çıkışların fazla olmadığı bir dönemdir. Çalışma yaşamı, gelir, evlilik ve sosyal güvenlik insan yaşamına bir süreklilik ve güvence sunmaktadır.

Orta yaş grubuna mensup kişilerin bazı özellikleri şöylece sıralanabilir:

1- Eğitim süreçlerini tamamlamış olduklarından genel olarak okulla ilişkilerini koparmışlardır. Bu özellik, çoğu yetişkin için geçerli olmakla birlikte günümüzde ya çalışma yaşamını desteklemek ya da iş değiştirmek için yeniden eğitime başlayan kişiler de bulunmaktadır. “Yetişkinlik eğitimi” olarak adlandırılan eğitim, doğrudan bu grubu hedef almaktadır.

2- Yetişkinler, günlerinin çok önemli bir bölümünü işyerinde geçirirler. Öyle ki ailenin çözüldüğü Batı toplumlarında, ailenin yerine işyeri ikame edilmektedir. Kişiler, yaş günü, gezi ve benzer etkinlikleri meslektaşlarıyla birlikte yapmaktadırlar. İşsizlik ve hastalık gibi özel durumlar olmadığı sürece, işyeri yetişkin sosyalleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

3- Yetişkinlerin genel olarak daha düzenli bir aile yaşamı olduğu söylenebilir. Bu yaşlarda çoğu yetişkinin, ileri yaşlara ulaşmış çocukları bulunmaktadır. Ailede ve sosyal çevrede, onların askere gönderilmesi, evlendirilmesi ve iş yaşamına kazandırılması önemli bir uğraş haline gelmektedir.

4- Orta yaş yetişkinlerin siyaset ve kültürel yaşamda daha muhafazakâr oldukları söylenebilir. Onları muhafazakâr kılan şey, elde ettikleri toplum-

sal pozisyonudur. Artık hayatta kaybedebilecekleri ve asla kaybetmek istemedikleri şeyleri (aile, gelir, mesken, araba vs.) bulunmaktadır.

Bir toplumda yetişkinler, çocuklar ve gençler ile yaşlılar arasında bir denge unsuru olarak işlev görürler. Hatta toplumun yükünü onlar çekerler. Bizim gibi genç nüfusun ağırlıklı olduğu toplumlarda, gençlerden sonra gelen en büyük toplumsal ve demografik kesim yetişkinlerdir. Gelişmiş ileri kapitalist toplumlarda, nüfusun içinde yaşlı oranının artması ve genç nüfusun azalmasıyla dengeler değişmektedir. Bu, yetişkin nüfus üzerinde daha fazla baskı yaratmaktadır. Batı dünyasında toplumbilimciler, bunun kuşak çatışmasını hızlandıracağını vurgulamaktadırlar. Çünkü giderek yaşlanan bir toplumda, tüm yük çalışan yetişkin nüfusa binmektedir. Yetişkinler, başka gruplar için kendi gelirlerinden devletin yüksek oranlarda kesinti yapmasına itiraz etmektedirler.

Çalışma yaşamına katılım konusunda her yetişkinin aynı şansa sahip olduğunu düşünmek hatalıdır. Günümüzde işyerlerinin giderek otomasyona geçmesi, kronik bir işsizlik doğurmakta ve gençler kadar yetişkinler de bu gelişmeden olumsuz etkilenmektedirler. Batılı toplumlarda kırk yaşına kadar iş bulamamış kişiler ya da bu yaşlarda işi bırakmak zorunda kalan kişiler, artık iş bulma şansları olmayan bir kesim olarak değerlendirilmektedir. Çünkü serbest piyasa genç ve eğitilmiş işgücü talep etmekte ve orta yaşlılar işten ellerini çekmek zorunda bırakılmaktadır. Yetişkinler, daha az maaşa, daha zor ve uzun süreli işlerde çalışmaya razı olmadıkça, iş bulma şansını kaybetmekte ve bu şekilde kronik bir işsizlik ortaya çıkmaktadır. Refah toplumlarında bu, istenmeyen bir “ödenek bağımlılığı”na yol açarken, sosyal devlet imkânlarının olmadığı toplumlar da ise işsiz yetişkinler zor şartlarda yaşamaya sürüklenmektedirler.

Orta yaş kuramları içinde en fazla itibaren edilen teori, “üretkenlik” teorisidir. Bu teoriye göre orta yaş grubu toplumun en üretken kesimidir. Burada “üretkenlik” sadece ekonomik bir terim olarak değil, zihinsel-entelektüel ve biyolojik anlamda da kullanılmaktadır. Yetişkin nüfusunun büyük bir kesiminin çalıştığı ve ekonomiye katkı sağladığı düşünülürse, toplumdaki en üretken grup yetişkinlerdir. Onlar aynı zamanda bilgi, fikir ve proje üretme konusunda da başarılı bir gruptur. Büyük entellektüeller, yazarlar ve sanatçılar bu grup içinden çıkmaktadır. Keza onlar biyolojik anlamda üretimi de üstlenmişler ve insan soyunun devamı için belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Orta yaş sadece çocuk doğurmakla kalmaz, onları yetiştirme ve büyütme sorumluluklarını da üstlenirler.

Araştırmaların çoğu, orta yaşın iş ve aileyle ilgili çelişkilerine ya da hem çocukların hem de yaşlıların bakımlarıyla ilgili zorluklarına odaklanırken, “öğrenme olarak yaşam” ya da “üretkenlik” gibi anlayışlar, orta yaşın zorluklarına pozitif bir şekilde yaklaşmaktadır. Havighurst’a göre, orta yaş tıpkı

diğer hayat evreleri gibi çeşitli gelişimsel ödevlerin yerine getirildiği bir dönemdir. Her bir yaşam evresi, bireylere karşılaşmak durumunda kaldıkları yeni yaşam şartları sunmakta ve “insanoğlu bu yolla hayatı öğrenmektedir”. Görevlerin öğrenilmesi ve yerine getirilmesine yönelik vurgu, teorinin temelini oluşturmaktadır. Yetişkinin gelişim süreci birçok açıdan çeşitli toplumsal kurumlarca (aile, kilise, hükümet, medya vb.) belirlenmekte ve böylece bireysel gelişim oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır (İkis, 2013: 29).

Orta yaş evresini iki döneme ayırarak inceleyen Erikson, “orta yetişkinlik” (35-55 yaş arası) döneminin asal görevini “üretkenlik karşısında durağanlık” olarak niteler. Bu çağda yetişkinin gündeminde üç şey vardır: Evlilik, iş ve ebeveynlik. Bu çağda yetişkin iyi bir sosyalleş(tir)me ajanıdır. Hem çocuklarına toplumun değer ve normlarını aktarmayı önemli bulur, hem de kendisi bunlara uyum sağlar. Bu noktada “tutarlı olmak” ebeveynlerin ilkesidir. Kendisi kurallara uymayan bir anne-babanın çocuklarına bunu anlatması ve yerleştirmesi zordur. “Geç yetişkinlik” (55 ve üzeri) dönemi, hem orta yaşlılığın ikinci aşamasını hem de yaşlılığı kapsar. Bu dönemin dilemması, “benlik bütünlüğü karşısında umutsuzluk”tur. Zayıflayan beden ve zihin fonksiyonları sebebiyle en önemli görev, benliğin bütünlüğünü koruma arzusudur, fakat bu giderek imkânsız hale gelir ve yetişkin umutsuzluğa kapılır.

Gelişim teorisyeni Amerikalı Daniel J. Levinson’a göre yetişkin kendini zaman içinde bir yere yerleştirir ve geçmişi değerlendirerek, ânu ve geleceği şekillendirmeye çalışır (Akt. Aktu, 2016:172). Bu bakımdan orta yaş dönemi bir hesap-kitap dönemidir. Akıp giden hayat süreci içinde bireyin bir an için durup, geçmişi değerlendirdiği ve kendi sorguladığı bir zaman kesitidir. Bu değerlendirme ve sorgulamaya bir kriz eşlik etmektedir: Orta yaş krizi. Gelişim psikolojisi ve sosyolojisi açısından yetişkinleri bekleyen en önemli sorun, “orta yaş krizi” olarak tanımlanır. Gerçekte orta yaş krizi nedir ve bu önemli bir sorun mudur?

Vakia olarak “orta yaş krizi” kavramı, altmışlı yılların ortalarından itibaren bilinen görece yeni bir kavramdır. İlk kez Kanadalı psikolog Elliott Jaques tarafından dünyaya takdim edilmiştir. Jaques, altmışlı yılların başında ünlü artist ve bestekârların kariyerlerini incelerken, onların orta yaş dönemine ulaşırken bir telaş ve endişe yaşadıklarını ve bu telaş ve endişeye çoğunlukla yaşam tarzlarında bir değişme ve azalan verimliliğin eşlik ettiğini görmüştür. Bu olguyu anlattığı, 1965 yılında yayınlanan “Ölüm ve Orta Yaş Krizi” adlı makalesiyle kavram literatüre girmiştir. Ancak makale akademik olduğundan pek fazla tanınma şansı da olmadı. Ne zaman ki Amerikalı yazar Gail Sheehy, 1976 yılında “Geçişler: Yetişkin Yaşamının Öngörülebilir Krizleri” adlı kitabını yayınladı, işte o zaman kavram popüler kültüre de girmiş olur. O günden beri farklı alanlardan bilim insanları, orta

yaş bunalımı konusunda yazıp çizmekte ve konuşmaktadırlar. Fakat şu da bir gerçek ki, konu üzerinde spekülasyon yapıldıkça kavramın tam olarak neyi ifade ettiği de belirsizleşmektedir.

Yazar Gail Sheehy, söyleşiler yaparak yaşam evrelerini keşfetmeye çalıştığı kitabında kırklı yaşları “tehlakeli yıllar” olarak niteler. Çünkü bu yaşlarda gençlik hayalleri yeniden değerlendirilir, erkek ve kadınlar karakteristik değişiklikler sergiler, yaygın bir cinsel panik yaşarlar, fakat bu yıllar aynı zamanda kişinin kendisini keşfetmesi için büyük fırsatlar sunar. Şu halde orta yaş krizi, bir geçiş dönemine eşlik eden, belirli risk ve fırsatları içinde barındıran bir olgudur.

Orta yaş krizinin tam olarak neyi ifade ettiğini anlamak için orta yaş döneminin özellikleri konusunda bilgi sahibi olmalıyız. Orta yaş dönemi, kırklı yaşlarda başlayıp altmış beş yaşına kadar devam eden bir dönemdir. Bu dönem, gençlik çağında aldığımız kararların değerlendirildiği bir zaman dilimidir. İlişkiler, iş ve genel olarak yaşamımızla ilgili pek çok şey değerlendirmeye konu olur. Bu döneme eşlik eden bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmeler söz konusudur. Bedensel olarak yaşlanma işaretleri görülür, bedensel güç ve dayanıklılık azalmaya başlar. Orta yaştaki bir kadının yaşamında meydana gelen büyük değişimlerden birisi, menopoza girmesidir. Bu pek çok olay ve rahatsızlığa sebep olan hormonal değişimlere eşlik eder. Tıpkı kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de hormonların azalmasıyla karakterize edilen andropoz dönemi başlar. Ancak andropoz, menopoza kıyasla daha yavaş gelişen bir süreçtir. Andropoz konusu, bilim insanları arasında hala tartışmalı bir özellik arz etmektedir. Yaşlılık belirtilerine rağmen çoğu insan, ellili ve altmışlı yıllarda hala genç, güçlü ve dinamik kalabilmektedir.

Orta yaş kuşağı, zihinsel olarak gerileme sürecine girmekle birlikte bu süreci etkileyen faktörler olarak eğitim, bedensel çaba ve sosyal çevrenin karmaşıklığı önemli bir rol oynamaktadır. Gençlerden farklı olarak yetişkinler varsayımlarla hareket etmek yerine, reel yaşamın sınırları içinde düşünmeye yatkındırlar. Bu realist bakış açısı, onların idealizmden uzaklaştıkları noktasında bir şikâyet ve eleştiriyi her zaman beraberinde getirir. Yine bu dönemde seçeneklerin daha iyi değerlendirildiği ve seçimler yapılırken başkalarının da hesaba katıldığı söylenebilir.

Orta yaşlarda entelektüel fonksiyonlarda bir gerileme olsa da, bilgi ve deneyimlerin daha iyi kullanıldığı da bir gerçektir. Yetişkinliğin ilk yıllarında yaratıcılık ve buluşçuluk artarken, ilerleyen yaşlarda daha dengeli ve derin düşünme kendini hissettirmektedir. Tarihçi, filozof ve şairler kırklı, ellili ve altmışlı yıllarda daha verimli olmaktadır.

Orta yaşa ulaşan kişilerde, geçmişin değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye bağlı olarak istikamet belirlenmesi önemli bir konudur. Eğer

kişi geçmişe yönelik olarak ilişki, eş, iş, çocuklar ve kişisel amaçlar konusunda kendini başarılı görürse, bu güçlü bir üretkenliğe yol açar. Tersi durumda, kişi bir durağanlık ve ilgisizlik sürecine girer ve kendini dünyadan yalıtlanmış bulur.

Samimi ilişkiler, yetişkin yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Sabit bir ilişkiden duyulan memnuniyet genellikle eşlerin “uyuşması”na bağlıdır. Eğer eşlerin birbirleri karşısındaki beklenti ve tercihleri uyuyorsa, ilişkide devamlılık söz konusudur, değilse her iki taraf için de yeni arayışlar gündeme gelebilir. Yeni arayışlar aynı zamanda eşlerin birbirini duygusal ya da cinsel olarak aldatmasını da beraberinde getirebilir.

Yetişkin yaşlarda hala önemini koruyan bir mesele ebeveynlik konusudur. Eğer çocuklar büyümüş ve evi terk etmişlerse, bu çifte bir duygunun yaşanmasına sebep olur. Bir taraftan ebeveynler “boş-yuva-sendromu”na yakalanabilirler ve bu onları kedere boğabilir. Diğer taraftan da ebeveynler kendileri için daha fazla zaman bulabilirler ve birlikte zaman geçirebilirler. Önceki aşamalarda yapılamayan şeyler için planlar yapılabilir ve uygulanabilir. Bunun yanında ebeveynlik sorumluluklarına yenileri de eklenir. Bu kez ebeveynler torunlar için sorumluluklar üstlenirler.

Orta yaşın sonlarına doğru, yetişkinler deneyim ve bilgilerine bağlı olarak daha geniş bir ufuk kazanırlar ve başkalarının düşüncelerine karşı daha sabırlı davranırlar. Hatta kendilerinin hayat konusunda daha bilge kişiler olduklarına inanırlar, başkalarına tavsiye ve öğütler verirler.

Orta yaş kesimine yönelik araştırmalar, bu kesimde korku, endişe ve hoşnutsuzlukların bitmediğini, gençlerden farklı olarak hayat konusunda başka sorunlarla karşı karşıya olduklarını göstermektedir. İngiltere’de, 40 ile 59 yaşları arasında, büyük bir grupta yapılan araştırmada bu kişilerin en az neşeli ve sıklıkla endişeli oldukları tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak çocuklar ve yaşlılar bildirilmiştir. Amerika’da ise, Sağlık Araştırmaları Ulusal Merkezi’nin yaptığı araştırmaya göre orta yaştaki kadınların sıklıkla uyku sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Orta yaş grubu, bir yandan kendi çocukları bir yandan da yaşlı ebeveynleri için endişe duyuyorlar. Bu veriler, orta yaş grubunun toplumun yükünü sırtladığını göstermektedir.

Orta yaş döneminde karşılaşılan zorluklar ve endişelerden dolayı, bu dönemdeki anne ve babalar “sandviç nesli” olarak adlandırılmıştır. Bir sandviç misali ortada sıkışıp kalan yetişkinler, gittikçe büyüyen bir baskı ile karşı karşıyadırlar. Onlar, aynı zaman diliminde bir taraftan kendi çocuklarının ihtiyaçları, diğer taraftan da yaşlanan anne-babalarının ihtiyaçları ve bakımıyla başa çıkmaya çalışmaktadırlar.

Orta yaş krizi kavramını popüler kılan psikolog Elliott Jaques dâhil birçok psikolog, orta yaş krizini tetikleyen şeyin ölümle ilgili farkındalık olduğunu belirtmektedirler. Sözgelimi İngiliz psikolog Dr. Meg Arroll bunu

şöyle açıklıyor: Orta yaş krizi, hayatında birden ölümlü olduğuna dair bir kavrayışın farkına varmakla başlıyor. Bu yaşamda bir kırılma anlamına geliyor ve yeniden hayat, ilişkiler, kariyer ve arkadaşlık gibi konular hakkında düşünmeye ve kararlar almaya gidiyorsunuz. Bu durum, bazen kişilerde şüphe ve karmaşaya da yol açmaktadır. Kişiler artık yaşamı geriye çeviremeyeceklerinin farkına varıyorlar?”

Bu sözler, orta yaş krizinin varoluşsal sorunlarla birlikte geldiğini ve her şeyi yeni baştan düşünmek gerektiğini de gösteriyor. Orta yaş krizini aşmak için insanlar genellikle ani kararlar alıp hayatlarında radikal değişiklikler yapmaktadır. Birden bir erkeğin bedenine dövme yaptırması ya da bir motorsiklet alıp gençler gibi davranması, aslında orta yaş krizini aşmak için yapılan bilinçli ya da bilinçsiz hareketlerdir. Bu dönem aşırı alışverişlerle geçirilmek istenmektedir. İngiliz ve Avrupalı erkeklerin bu dönemde en çok satın aldıkları şeyler, bir spor araba, tatil, dünya turu, pahalı saatler, evi yenileme, pahalı içkiler, seks oyunları, müzik aleti, saç boyatma, pahalı bisiklet, yeni ev alma, fitnes kulübüne üyelik ya da oyun konsolü olmaktadır. Şüphesiz ki, bu tüketim araçları bir süre insana yardımcı olmakta ve rahatlatmaktadır. Fakat derinden hissedilen kriz, daha çok manevi ihtiyaçların giderilmesiyle aşılabilecek bir meseledir. Hayatın anlamı üzerine düşünme ve hayata yeni bir yön verme konusundaki sorunlar çözülmedikçe kriz varlığını sürdürmektedir.

Orta yaş kesiminin dinle ilişkisi ve dindarlık eğilimi, giderek kendini belli eden yaşlanma işaretleri ve ölüm konusunun farkına varılmasıyla artması beklenen bir gelişmedir. Dünya Değerler Araştırması², bu beklentiyi genel olarak doğrulamaktadır. Almanya ve Hollanda gibi seküler ülkelerde bile dindarlıkta kısmi bir artış görülmektedir. Amerika, Avrupa ülkelerine kıyasla dindarlığın yüksek olduğu bir ülke olmasına rağmen gençlik çağından yetişkinliğe doğru geçişte dindarlıkta ciddi bir artış eğilimine sahne olmaktadır. Japonya’da da benzer bir durum gözlemlenmektedir. Dünya Değerler Araştırması Türkiye için farklı bir tablo çizmektedir: Gençlik çağında yüzde 80 civarında bir dindarlık gözlemlenirken, ileri orta yaşlarda (50 ve üzerinde) dindarlıkta bir düşüş söz konusudur. Türkiye’nin istisnai durumunu anlamak için kuşak farklılıklarına dayanan bir yorum yapılabilir. 90 sonrası Türk toplumu ve gençlik, genel olarak dindarlaşırken, daha önceki dönemlerde doğmuş ve Soğuk Savaş öncesi kişiliği şekillenmiş olan orta yaşlılar kendini daha az dindar hissetmektedir.

Din orta yaş krizine bir çözüm olur mu? Ölüm ve hayat konusunda insanlara bir görüş sunan ve hayatı anlamlı kılan bir öge olarak din, kriz zamanlarında insanlara cazip gelmektedir. Çünkü din, ölümlü ve sonlu bir

² <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (Veriler 2010-2014 dönemine aittir). (Erişim: 03-01-2020).

hayatı, ölümsüz ve sonsuz hayata çevirmeyi öğreten bir hayat felsefesidir. Her insan, hayatın sonlu olduğunu bilir. Etrafında yaptığı gözlemler de bunu sürekli olarak doğrular. Daha dün yaşayan insanlar, hayvanlar ve bitkiler bir gün geliyor ve ölüyorlar. O halde bu sonlu hayata karşı, ölümsüz olmak isteyen insan, nasıl bir tavır alacaktır? Din, bu soruya cevap vermektedir. Din, kendisi ezeli ve ebedi olan Tanrı'nın ipine bağlanan insanların onunla birlikte sonsuzluğu yakalayabileceğini söylüyor. Bunun nasıl bir hayatla sağlanacağı konusunda elbette dinler arasında farklar bulunmaktadır, fakat her dinde "ahiret" ve "yeniden diriliş" temel bir inanç olarak yer almaktadır.

Türkiye'de yapılan bir çalışmada (Ikis, 2013) sosyo-ekonomik duruma paralel olarak yaşam görüşünde değişikliklerin yaşandığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, sosyo-ekonomik düzey kötüleştikçe orta yaşlı bireyin yaşayacağı bunalım da artmaktadır. Eğitim düzeyi açısından orta yaş krizinin yaşanma olasılığına bakıldığında, eğitim düzeyi yükseldikçe orta yaş krizi yaşanma olasılığının artmadığı bulunmuştur. Bir başka bulgu, yaş ilerledikçe dinî tutumda olumlu yönde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmamasıdır. Orta yaş krizi ile din arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla yapılan araştırma, gerçekte bu ilişkinin mahiyetini ortaya koymaktan uzak kalmıştır.

4) Yaşlılık

Yaşlılara tavsiyeler sunan bir kitapta, alt başlık olarak şu slogan kullanılmaktadır: "Aslolan yaşlanmak değil, yaşamaktır!" Burada yaşamaya yapılan vurgu, yaşlanmayı bir hayat gerçeği olarak göz ardı ediyor ve aslında yaşlılığı tekzip eden bir ruh haline işaret ediyor. Belki bu sözü şöyle ifade etmek gerekir: Yaşlanmak, yaşamaktan alıkoymaz! Çünkü kitabın yazarları, yaşlılığında köşesine çekilen ve hayattan kopan yaşlılara, yaşlılığın keyfini çıkarma konusunda tavsiyeler sunmaktadırlar. Yaşlılığı bir keşiş hayatına çevirmek ne kadar yanlışsa, bir hayat gerçeği olan yaşlılığı tekzip etmek de o kadar yanlıştır.

Önce yaşlılık nedir, yaşlılık ne zaman başlar sorularıyla başlamamız gerekir.

Yaşlılık, yaşamın diğer evreleri gibi doğal, kaçınılmaz ve tüm insanlar için geçerli olan bir durumdur. Bireyin kalıtımla getirdiği özelliklerine, beslenmesine, çevre koşullarına ve yaşam tarzlarına göre erken ya da geç, sorunlu ya da az sorunlu olur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yaptığı bir ayrıma göre, 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-89 yaş arası ileri yaşlılık, 90 ve üstü ise ihtiyarlık kategorisine alınmıştır. Biyolojik yaşlanma böyle bir gelişimi zorunlu kılmakla birlikte, bu değerlendirmenin kesin ve değişmez olduğu söylenemez. Yaşlanma ile birlikte zihinsel ve fiziksel kapasitede azalmalar, hareket yeteneğinden yavaşlama görülse de, birey kendini yaşlı hissetmeyebilir. Yaşlılık, durağan ve değişmez bir yaşam dönemi değildir. Tam karşıtı,

yaşlılık çeşitli güçlerin etkileşimini içerir. Bu güçlerin temelinde yaşamın tüm evrelerinin zorlamalarına karşın varoluşunu sürdürebilmiş olmanın bilgeliliği ve iç görüsü bulunur (DPT, 2007: 10).

Giderek uzayan ömür nedeniyle yaşlılık artık kısa ve tek bir dönem değil, çeşitli alt dönemleri olan uzun bir süreçtir. En azından “erken yaşlılık”, “orta yaşlılık” ve “ileri yaşlılık” olmak üzere üç alt aşamadan bahsetmek mümkündür.

Yaşlılığın başlangıç noktasını belirlemenin bazı toplumsal ve kurumsal göstergeleri bulunmaktadır. Bu göstergelerden en önemlisi, modern toplumlarda “emeklilik yaşı”dır. Pek çok ülkede emeklilik, hem iş yaşamından ayrılma hem de yaşlılığın başlangıcı olarak görülmektedir. Ergenlik, nasıl çocukluktan yetişkinliğe ve gençliğe geçişi ifade ediyorsa, emeklilik de yetişkinlikten ya da orta yaş evresinden yaşlılığa geçişin kırılma noktası olarak algılanmaktadır. Dünyada emeklilik yaşı 55 ile 70 arasında değişmektedir. Bazı ülkelerde kadınlar ve erkekler için emeklilik yaşı farklıdır. Yani cinsiyet faktörü, işten ayrılma ve dolayısıyla yaşlılığın belirlenmesinde önemli bir ayırıştırıcı unsur olarak kullanılmaktadır.

Ülkelere göre emeklilik yaşı incelendiğinde, pek çok Avrupa ülkesinde normal emeklilik yaşı 65 olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte birçok ülkede erken emeklilik için daha düşük bir yaş seviyesi belirlenmiştir. Burada alt sınır 57’ye kadar düşmektedir. Çalışma yaşamına katılımları açısından yaşlıların bugünkü durumunu değerlendirdiğimizde, 55-59 aralığındaki yaşlıların çalışma oranları giderek düşmektedir. Bu yaşlardan sonra ise işten kopma daha dramatik bir seyir izlemektedir. Yetmiş yaş ve üzerinde çalışan yaşlıya rastlamak pek mümkün gözükmemektedir. Bir başka şey, emeklilikte cinsiyet etkeninin hesaba katılıp ya da katılmama hususudur. Artık pek çok ülke cinsler arasında eşit muameleyi esas alırken, hala bazı ülkelerde kadın lehine tercihler devam etmektedir. Sözgelimi Avusturya, İtalya ve İsviçre’de kadınlar yasal olarak daha erken yaşlarda (60 veya 64) emekliye ayrılabilirler.³

Modern insanın yaşamında emeklilik bir kırılma noktasıdır ve yaşlıların ilk sınavı, emekliliğe adaptasyondur. Beraberinde stres ve bunalımları da getiren emekliliğe uyum, beş aşamalı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Schaie ve Willis, 1996). İlk aşama cicim ayları olup, çalışma zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla yaşlı yapmak istediği faaliyetleri dolu dolu yapmaya başlar. Bunun akabinde bir sükûnet ve dinlenme aşaması gelir. Bu aşama bazen düş kırıklığı ve hatta depresyona evrilmektedir. Bu kısa krizden sonra yaşlı yeniden hayatına bir çekidüzen ve yön vermek için harekete geçer (yeniden yönelim aşaması). Bu aşamayı, stabil ve tatmin edici bir yaşam ve zaman planlaması takip eder (rutin dönem).

³ Bakınız: <http://en.wikipedia.org/wiki/Retirement> (Erişim: 21 Ekim 2020).

Avrupa toplumlarında iş, hem yaşamın temel etkinliği hem de toplumsal statünün en önemli göstergesidir. Bu bakımdan Avrupalı insanlar, işten ayrıldıklarında hem sosyal çevrelerinden kopmaktalar hem de toplumsal statülerinden pek çok şey kaybetmektedirler. Belki de bu nedenle birçok yaşlı, bu kaybı göze alamadığı için emeklilik yaşı olarak belirlenen üst yaş sınırına itiraz etmektedir. Türkiye’de ise aile ve yakın sosyal çevre, iş çevresinden daha önemli bir yaşam alanı olduğu için insanlar tam tersine emeklilik yaşının yükseltilmesine itiraz etmekte ve daha erken yaşlarda emekli olmayı talep etmektedirler. Erken emeklilik, pek çok insan için daha fazla serbest zaman ve daha sosyal bir yaşam için fırsat olarak görülmektedir. Eğer buna rağmen bazı kişiler emeklilik yaşlarını doldurmalarına rağmen çalışmaya devam ediyorlarsa, bu onların özgür istemlerinden ziyade daha çok ekonomik zorunluluklardan kaynaklanmaktadır.

Modern toplumlarda en fazla dikkat çeken demografik gelişmelerin başında yaşlılaşma olgusu gelmektedir. Yaşlılar, sadece genel nüfus içinde oransal olarak artmakla kalmıyor, aynı zamanda yaşlılar kümesi içinde de “yüksek yaşlılar” olarak adlandırılan 80 yaş üzerindeki yaşlıların payı da artış göstermektedir. Bu iki olgu, uluslararası literatürde “çifte yaşlılaşma” (*double ageing*) olarak adlandırılmaktadır (Ter Meulen & Ubachs-Moust, 2005:656). Her ne kadar yaşlılaşma, dünyanın tüm kıta ve bölgelerinde etkili ise de, bu olgu en fazla kendini Avrupa’da hissettirmektedir. Yine bu kıta, yakın gelecekte nüfusun negatif düşüşe geçeceği dünyanın ilk bölgesidir. Yapılan kestirimlere göre Avrupa Birliği ülkelerinin toplam nüfusu, 2035 yılına kadar maksimum seviye olan 520 milyona ulaşacak ve bundan sonra da düşüşe geçecektir. Yüzyılımızın ortalarında bu rakam 515 milyona inecektir. Bununla birlikte Çin ve Hindistan’dan sonra Avrupa, dünyanın üçüncü büyük nüfus kitlesine sahip bir bölge olmaya devam edecektir. Ayrıca uluslararası göçün giderek artacağından dolayı Avrupa nüfus çeşitliliğini de koruyabilecektir.

Modern toplumda yaşlılık, sadece olgusal düzeyde değil, algısal düzeyde de bazı değişimlere maruz kalmaktadır. Geleneksel toplumlarda yaşlılar bilgeliliğin temsilcisi ve otorite olarak kabul edilirler. Geleneksel toplumlara kıyasla yaşlıların statülerinin ve itibarlarının düştüğüne değin yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Bunun muhtemel sebeplerinden biri, demin bahsettiğimiz demografik yapıdaki değişimdir. Toplumda yaşlıların oranı arttıkça genç ve çalışan kesim, sürekli artan bakım masrafları ve sorumlulukları karşısında yaşlıları toplum için bir yük olarak görme eğilimindedir.

Orta yaş kategorisinde olduğu gibi yaşlılık aşamasında da insanlar her zaman derin bir çelişki hali yaşarlar. Bu çelişkili ruh halini, Hz. Muhammed şöyle ifade etmektedir: “İnsanoğlu ihtiyarlar, fakat onun iki özelliği gençleşir: Mal hırsı ve uzun yaşama hırsı.” Yaşlanan beden ile insanın bitmek

bilmeyen arzuları arasındaki dilemmayı, hiçbir söz bu kadar net anlatamaz. İnsanın cennetten uzaklaştırılmasında da bu arzular sürükleyici olmuştur. Şeytan, Havva ve Âdeme şöyle hitap etmiştir: Allah, siz ikiniz melek gibi olmayasınız ve (ölümden âzâde ve) ebedî kalıcılardan olmayasınız diye yasak etti.” (Araf, 7:20). İnsan, melekler gibi olmak ve ebedi yaşamak için yasak ağaçtan meyve kopardı ve yedi. Demek ki, insan tabiatında melek gibi olmak ve ebedi yaşama arzusu bulunmaktadır.

Modern toplumda yaşlılık, “kayıplar”la özdeşleştirilmektedir. Yaşlılar, zihinsel ve entelektüel yeteneklerini, sosyal ilişkilerini, bedensel dayanıklılıklarını, enerji ve hatta cinsel arzularını kaybeden bir kesim olarak algılanmaktadır. Kısacası yaşlılar işe yaramaz, işe yaramadığı gibi aile ve toplumun da başına yük olan asalaklar olarak görülmektedir. Oysa çağımızda “yaşlılık” kavramının kendisi de değişmektedir. Yaşlılar kendi içlerinde farklı gruplara ayrıldığı gibi, işlevselliklerine göre de farklı değerlendirilmektedir. Yaş kendi başına bir faktör değildir. Belirli bir yaşa ulaşan kişi, genel olarak o yaş grubunun özelliklerine birebir uyum sağlamak zorunda değildir. Bazen orta yaş grubundaki bir kişi, fonksiyonel yaşı itibarıyla pekâlâ erken yaş grubunda yer alabilir, oysa erken yaş grubunda olan bir kişi aşırı yıpranmış olduğundan yüksek yaşlı kesimden biri olarak değerlendirilebilir. O halde biyolojik yaşlılık ile işlevsel yaşlılık arasında bir ayrım yapılmalıdır.

Yaşlıların kişilik değişimleri konusunda, gelişim teorisyenleri farklı boyutları vurgulayan yaklaşımlar ortaya atmışlardır. Erikson, yaşlılık dönemini “bütünlük karşısında umutsuzluk” dikotomisiyle açıklamaktadır. Yaşlılık aşamasına gelen kişiler geriye doğru bakarak kendi yaşamlarını değerlendirirler ve bununla barışma yolunu seçerler. Bu değerlendirme iki şekilde sonuçlanabilir: Eğer kişi olumlu bir sonuca ulaşmışsa “egonun bütünlüğü”nü sağlamış olarak yoluna devam eder. Ancak bazı insanlar geriye doğru baktıklarında birçok şeyi başaramadığını düşünür ve hayatından pişmanlık duyar. Bu insanlar sıklıkla mutsuz, yoksun, kızgın ve morali düşük, kısacası ümitsiz olurlar.

Yaşlılık döneminde insanların dindarlıklarında bir artış eğilimi olduğu varsayılır. Hatta bizim gibi modernleşen Müslüman toplumlarda, din yaşlılarla özdeşleştirilir. Sözelimi düzenli olarak camiye gitmek ya da hacca gitmek yaşlılık döneminin bir özelliğidir. Gerçekte yaşlılarda dine yönelme söz konusu mudur? Diğer yaş gruplarıyla kıyaslandığında böyle bir eğilim gözleniyor mu? Dünya Değerler Araştırması, çok farklı ülke kategorilerindeki yaşlıların diğer yaş gruplarına göre daha dindar hissettiklerini göstermektedir. Almanya, Hollanda, Rusya, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde 50 yaş üzerindeki insanlar, sırasıyla yüzde 62,5, yüzde 58, yüzde 51, yüzde 57 ve yüzde 89 oranlarında kendilerini dindar tanımlıyorlar.⁴ Tür-

⁴ Bakınız: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (Erişim: 12-01-2020).

kiye'de Diyanet İşleri Başkanlığınca yaptırılan dindarlık araştırmasında kişilerin yaşlandıkça dindarlaştıkları bulgulanmıştır (DİB, 2014: 240-241). Yaşlılık ile dindarlık arasındaki bu ilişki, giderek artan varoluşsal sorunlara bir cevap olarak yorumlanabilir. Bu sorunların başında şüphesiz ki ahiret inancı, ölüm ve yargılanma gelmektedir. Öte taraftan yaşlı, düzenli olarak kilise ya da camiye giderek kendisine yeni bir sosyal çevre oluşturur ve doldurmakta zorlandığı vakitleri burada, kendi yaşdaşlarıyla birlikte değerlendirmeye çalışır.

Varoluşsal sorunlar deyince, elbette yaşlıların sorunları bundan ibaret değildir. Yaşlıların çağdaş toplumlarda yaşadığı sorunlar, 4 ana başlıkta incelenebilir.

1- Gelir ve prestij kaybı: Yaşlı insan genellikle emekli demektir. Emeklilikte gelirin azalması, o güne kadar belirli bir refah seviyesinde yaşamaya alışmış olan kişiler için bir yoksunluk duygusuna sebep olmaktadır. Hastalık ve sağlık sorunlarının da artacağı düşünülürse, yaşlılıkta gelir kaybının bazen hayat-memat meselesi haline gelebileceği de söylenebilir. Bir taraftan, işten kaynaklanan statü kaybı diğer yandan emeklilikten kaynaklanan gelir kaybı, yaşlıların toplumsal prestijini de sarsmaktadır.

2- Yaş ayrımcılığı ve kötü muamele: Hem yaş ayrımcılığı hem de kötü muamele resmi olmaktan ziyade toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Güçten kuvvetten düştükçe yaşlılar kötü niyetli kişi ve kuruluşların mağduru olmaktadır. Kamu araçlarında yaşlılara yer vermekten kaçınmadan tutun, parası ve mülkü için yabancı ya da yakınları tarafından suiistimal edilen yaşlılara kadar pek çok biçimlerde ayrımcılık ve kötü muamele rastlanmaktadır. Yaşlılar bazen de bakıcılar tarafından kötü muamele görmektedirler.

3- Bakım sorunları: Yaşlılık döneminde karşılaşılan en önemli sorun bakım sorunudur. Bu sorunu aşmak için yakın tarihte zengin ülkelerde bolca huzurevleri yapılmış ve yaşlılar profesyonel bakım almaya başlamışlardır. Ne var ki huzurevlerindeki yaşam yaşlıları "huzurlu" kılmaktan uzak olmuştur. Anne-babalarını profesyonel bakıcılara verdiklerini düşünen evlatlar, sadece bayram ve yaş günlerinde onları hatırlamışlar ve diğer günlerde yalnız bırakmışlardır.

4- Yalnızlık ve düşkünlük: Doğal olarak yaşlılar modern toplumda yaşlandıkça yalnızlaşmakta ve düşkünlüğün beraberinde getirdiği sosyal, psikolojik ve fiziksel sorunlarla baş etmeye çalışmaktadırlar. Özellikle eşlerini ve yakınlarını birer birer kaybeden yaşlılar bunalıma girmekte ve bazen de intihara kalkışmaktadırlar. Son yıllarda gelişen intiharın bir çeşidi de, ölümcül hastalıklar nedeniyle yaşlıların ötenazi uygulamalarına başvurmalarıdır. Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde yasal hale gelen ötenazi sebebiyle, binlerce yaşlı gönüllü olarak ölüme gitmektedirler (Canatan, 2011: 457-482).

Gelişim psikologlarının çoğuna göre, yaşlılıkta kişilik gelişiminin temeli geçmişe dönük tecrübelerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. "Life review" (yaşam değerlendirme) olarak adlandırılan bu işlem, gerontolog Robert Butler'a göre "kişinin gittikçe kesinleşen kendi ölümüne yönelik

idrak”ten kaynaklanmaktadır (Butler, 1968/1981/1990). Geçmiş hayatın değerlendirilmesinin, ölüm idrakiyle ilişkili boyutu, yaşlılığın varoluşsal anlamına işaret etmektedir. Bu noktada açıkça sorulması gereken soru şudur: Ölüm meselesi, yaşlıları ne kadar meşgul etmektedir ve yaşlılar ölümle nasıl bir ilişki kurmaktadır?

Ölüm sürecinin nasıl tecrübe edildiğini, psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross, ölüm sürecindeki yaşlılar ve bakıcılarıyla mülakatlar yaparak ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre ölüm olgusuna verilen ilk tepki, yadsımadır. Ölümcül bir hastalığa sahip olanların bunu duyduklarında söyledikleri ilk söz “Hayır, ölmeyeceğim. Burada bir yanlışlık olmalı”dır. Yadsıma, teşhisin reddedilmesi biçiminde olacağı gibi haberi kabul etmede bir süre beklemek şeklinde de olabilmektedir. Yadsıma aşamasından sonra gelen tepki, kızgınlıktır. Bu aşamada sorulan soru “Neden ben ölüyorum?” şeklindedir. Üçüncü aşamada kişiler bir pazarlık sürecine girmektedirler. Ölüm ertelenirse, iyi bir insan olacaklarını söylemek, genel bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu ölmek üzere olan insanlar, eninde sonunda depresyona girerler. Bu da ölüm sürecinde bir aşamadır. Bütün sevdiklerini kaybedeceği için kişi kederli olur ve garip haller sergiler. Bu aşamalardan geçen kişi, nihayetinde ölümü kabullenir. Kabul aşamasında kişi ölümlü olduğunu, öleceğini kabul eder ve kendini teskin ederek bununla yaşamayı öğrenir. Bu aşamada konuşmaması ve plan yapmaması normaldir.

Dünyada ölüm farklı kültürlerde farklı biçimlerde karşılanmakta ve özümsemektedir. Çoğu geleneksel kültürlerde ölüm, “ruhun bedenden ayrılması” olarak görülür, ancak ölüme yönelik tutumlar farklıdır. Hindu-lara göre ölüm son değil, sonsuz çevrimin bir parçasıdır. Onlardaki reen-karnasyon inancına göre ölümü, yeni hayatta yeniden doğuş ve diriliş takip eder. Hint inancına göre insan makrokosmosun bir parçasıdır. Ölüm, mikrokosmos olan insanın makrokosmosa geri dönmesi ve yeni bir başlangıçtır. Bu nedenle cenaze törenleri çok önemlidir.

İslam’a göre ölüm insanın dünyasını değiştirmesidir. Ölüm kaçınılmaz bir son ve herkes bunu tadacaktır. Hz. Muhammed, kendisine gelen ve “Ey Allah’ın Rasülü, tedavi olabilir miyiz?” diye soran bedevilere; “Tedavi olunuz. Çünkü aziz ve celü olan Allah, şifasını yaratmadığı bir hastalık yaratmamıştır. Ancak bir hastalık müstesna o da ihtiyarlıktır” buyurmuştur. Müslümanlık, ölüm karşısında metanetli ve sabırlı olmayı öğretir. Nitekim bundan dolayı biz Türklerde “Ölüm Allah’ın emri”, “Ölen ile ölünmez”, “Ölüm hak miras helal” ve “Ölümden öte köy yoktur” gibi sözler, ölüm karşısındaki duruşu ifade ederler. Yaşlılık bir nevi ölüme hazırlık olarak algılanır ve yaşlılık sürecinde ölümün doğallığı ve gerçekliği kabul edilir.

Müslüman toplumlarda ölmek üzere olan yaşlıya karşı görevler arasında Kur’an okuma ve helalleşme önemli bir yer tutar. Kişi ölünce, hızla

onun cenazesi kaldırılır ve cenazeye tüm yakın eş-dost ve tanıdıkları katılır. Cenazenin kaldırılması, genellikle yıkama ve defin işlerini üstlenen cami ve din görevlileriyle yapılır. Cenaze namazının kılınması ve yine burada toplu olarak helalleşme önemli bir ritüeldir. Bu aşamadan sonra mezarlığa kadar toplu olarak gidilmesi ve defin işleminin yapılması gerekir. Definden sonra dua okunur ve insanlar dağılır. Misafirlere yemek vermek, dua okumak, taziye, ağlamak ve yas tutmak ölüm olayının rutinleridir. Ne var ki tüm bunlar kültürel ve yerel adetlerle şekillenmektedir. Hz. Peygamber ölü arkasında aşırı derecede ağlamak ve üzülmeyi yasaklamıştır. Çünkü bu tür davranışlar, doğal ve kaçınılmaz bir olay karşısında isyan anlamına gelmektedir.

Sonuç

Hayat evreleri çizelgesi ne kadar ayrıntılı yapılırsa yapılsın, insanın kabaca dört halinin bulunduğu bir gerçektir. Her bir halin de alt aşamaları ve evreleri bulunmaktadır. Bu anlamda birden bire bir evreden diğerine geçiş olmaz, insan aşamalı olarak olgunlaşır ve aşamalı olarak yaşlanır. İnsanın bu dört hali, uzun yüzyıllar boyunca doğa ile içe içe yaşamış olan insanoğlunun dört mevsim şemasıyla eşleşmektedir. Doğuş ve çocukluk “bahar”a, gençlik “yaz”a, yetişkinlik “sonbahar”a, yaşlılık ise “kış”a karşılık gelmektedir.

Alman edebiyatçı ve düşünür Goethe, insanın dört çağına uygun olarak dört ayrı kişilikten bahsetmektedir. Ona göre çocuklar realist, gençler idealist, yetişkinler skeptik, yaşlılar ise mistik olurlar. Bu özellikleri, her yaş grubunda baskın eğilimler olarak görmeliyiz. Gerçekte ise, her insan her çağında kısmen realist, kısmen idealist, kısmen skeptik, kısmen de mistiktir.

İnsan hayatında herhalde en kritik dönemler çocukluk ve yaşlılıktır. Her medeni toplum, çocuklarına ve yaşlılarına onurlu bir bakım ve yaşam sunmak zorundadır. Üstelik bu, “kategorik emir” anlamında bir görevdir. İlahi yasa bunu emreder: “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” Rabbiniz, içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tövbeye yönelenleri çok bağışlayandır. Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir” (İsra, 17: 23-27).

Kaynakça

- Aktu, Y (2016). Levinson'un Kuramında İlk Yetişkinlik Döneminin Yaşam Yapısı. *Psiyatriye Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 8(2), 162-177. doi:10.18863/pgy.12690.
- Butler, R. N. (1968). The life review: An interpretation of reminiscence in the aged. B. Neugarten (Ed.), *Middle age and aging* içinde. Chicago: University of Chicago Press.
- Butler, R. N. (1990). The contributions of late-life creativity to society. *Gerontology and Geriatrics Education*, 11, 45-51.
- Butler, R. N. ve Lewis, M. I. (1981). *Aging and mental health*. St. Louis: Mosby.
- Canan, İ. (1980). *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*. Ankara: Gaye Matbaacılık.
- Canatan, K. (2011). Hollanda ve Belçika Örneğinde Ötenazi: Kuramsal ve Uygulamalı Bir Yaklaşım. K. Canatan (Ed.), *Beden Sosyolojisi* içinde (457-482). İstanbul: Açılım Kitap.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*. Yayın No DPT: 2741. Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Dini Hayat Araştırması*. Ankara: DİB Yayınları.
- Gander, M.J. ve Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Hakkı, E. İ. (2011). *Marifetname*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- İkis, M. (2013). Orta Yaş Krizi ve Din İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi.
- İnanç, B.Y. vd. (2015). *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kuipers, H. J. (2013). *Levensloop Sociologie*. Bussum: Coutinho.
- Lievegoed, B. (1984). *De Levensloop van de Mens*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala. (1986). *Tefhimül Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Prasad, M. G. (2011). *Four-fold objectives of life for an individual and the societal growth as per Hinduism*. New York: Fordham University.
- Püsküllüoğlu, A. (1985). *Çağdaş Türkçe Sözlük*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Schaie, K.W. ve Willis, S. L. (1996). *Adult development and aging*. New York: Harper Collins.
- SEKAM. (2013). *Türkiye'de Gençlik, Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*. İstanbul: SEKAM.
- Sheehy, G. (1976). *Passages: Predictable Crises of Adult Life*. New York: Bantam Books.
- Ter Meulen ve Ubachs-Moust. (2005). Healthcare Rationing: Is Age a Proper Criterion? Malcolm L. Johnson (Ed.), *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. New York: Cambridge University Press.
- TUIK. (2012). *İstatistiklerle Gençlik*. Ankara.
- William A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.